

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барилевич О.М. Стан та проблеми розвитку сільського господарства України / О.М. Барилевич // Молодий учений. – 2015. – № 8(23). – Ч. 2. – С. 36–39.
2. Казакова І.В. Стан і перспективи розвитку сільського господарства в Україні / І.В. Казакова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/38845-Stan_i_perspektivi_rozvitku_s/1.html.
3. Пирог О.В. Стратегічні перспективи економічного розвитку національної економіки України / О.В. Пирог // Бізнес Інформ. – 2011. – № 11. – С. 32–34.
4. Сула О.Г. Сучасні проблеми сільського господарства в Україні / О.Г. Сула [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sworld.com.ua/konfer34/713.pdf>.
5. Фльонц О. Аграрний сектор України: проблеми та перспективи розвитку / О. Фльонц // Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція ІКСГП НААН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://econf.at.ua/publ/konferencija_2014_10_16_17/sekcija_5_ekonomichni_nauki/agrarnij_sektor_ukrajini_problemi_ta_perspektivi_rozvitku/8-1-0-137.
6. Статистичний збірник «Сільське господарство України – 2014» / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2015. – 379 с.
7. Статистичний збірник «Сільське господарство України – 2013» / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2014. – 390 с.
8. Статистичний збірник «Сільське господарство України – 2012» / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2013. – 392 с.
9. Статистичний збірник «Сільське господарство України – 2011» / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2012. – 376 с.
10. Олейникова В.Ю. Сучасні проблеми сільського господарства України та можливі шляхи їх подолання / В.Ю. Олейникова, Л.М. Ємцева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/65100.doc.htm.
11. Крисанов Д. Кластеризація економічної діяльності та обслуговування як інструмент сталого розвитку сільських територій / Д. Крисанов, Л. Удова // Економіка України. – 2009. – № 11. – С. 3–13.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO STUDYING THE PROCESSES OF THE ECONOMY MODERNIZATION

Статтю присвячено аналізу теоретико-методологічного підґрунтя дослідження модернізаційних процесів у національній економіці. Розглянуто основні підходи економічних шкіл до визначення факторів економічного розвитку та модернізації: неокласичної, кейнсіанської та посткейнсіанської, інституціональної. Дано характеристику основним моделям модернізації в соціології та їх зв'язку з економічними течіями. Обґрунтовано необхідність застосування інституціональної теорії та її методології під час вивчення детермінантів модернізації економіки.

Ключові слова: модернізація, методологія, інституційні зміни, інституціоналізм, еволюційна економіка, структурно-функціональний підхід.

Статья посвящена анализу теоретико-методологических основ исследования модернизационных процессов в национальной экономике. Рассмотрены основные подходы экономических школ к изучению факторов экономического развития и модернизации: неоклассической, кейнсианской и посткейнсианской, институциональной. Дана характеристика основным моде-

лям модернизации в социологии и их связи с экономическими течениями. Обоснована необходимость использования институциональной теории и её методологии при изучении детерминант модернизации экономики.

Ключевые слова: модернизация, методология, институциональные изменения, институционализм, эволюционная экономика, структурно-функциональный подход.

The paper is devoted to the analysis of theoretical and methodological foundations of the modernization processes research in a national economy. The main approaches to the study of determinants of economic development and modernization due to different economic thoughts – neoclassical, Keynesian, Post-Keynesian, and institutional, - are considered. The characteristics to the basic models of modernization in the vein of sociology and their relation to economic streams are made. The necessity of institutional theory and its methodology implementation in the research of economic modernization determinants is substantiated.

Key words: modernization, methodology, institutional changes, institutionalism, evolutionary economics, structural and functional approach.

УДК 330.3

Ляховець О.О.

к.е.н., доцент, докторант кафедри економічної теорії та міжнародної економіки Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Постановка проблеми. Модернізація економіки представляє собою оновлення існуючих або виникнення нових інститутів, які функціонуватимуть у рамках нової ідеології, яка покладена в основу економічної політики. Потреба в модернізації виникає у суспільствах, які в силу ендогенних

або екзогенних причин відстають у розвитку від західної цивілізації, що характеризується поступом у постіндустріальну економіку.

Аналіз сучасних підходів до дослідження механізмів соціально-економічної динаміки постіндустріального суспільства ґрунтується на певних принципах.

По-перше, незворотний характер змін спрямований на постійне поліпшення кількісних і якісних характеристик функціонування економіки. По-друге, нелінійний характер еволюційних змін передбачає, що різні галузі та підприємства мають різні темпи впровадження нової техніки та передових виробничих навичок. По-третє, поряд зі швидким поширенням нововведень у певних сферах спостерігається повільний технічний прогрес у багатьох інших сферах. Це призводить до нерівномірності розвитку, змістовна сторона якої пояснюється постійним опором інституціональної системи суспільства будь-якого роду змінам. Чим активніші в конкретному національному організмі «пережитки» традиційних інститутів, тим більш повільним і нерівномірним буде його рух, і навпаки [16, с. 85].

Із цього погляду аналіз економічного розвитку та модернізаційних процесів не може здійснюватися лише на основі неокласичної або неоліберальної концепцій, що виступають «мейнстрімом» у сучасній економічній науці. Все більшої ваги в дослідженнях набуває інституціональна теорія, що здатна пояснити ірраціональну поведінку, інерційність економічних процесів та роль соціальних, політичних, економічних, етичних та ментальних інститутів в економічному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першими найбільш активними дослідниками модернізації стали економісти, американські соціологи та політологи теж активно долучилися до досліджень із переконанням, що економічні інтерпретації явища повинні бути інтегровані з аналізом культурних та інституціональних факторів, що впливають на процеси і результати політик економічного розвитку.

Серед сучасних дослідників модернізаційних процесів та інституціональних змін, які відбуваються під час перших, можна відмітити як вітчизняних, так і зарубіжних учених: Гейця В.М., Гриценка А.А., Гундиріну Т.О., Єфименко Т.І., Качалу Т.М., Коритцева М.А., Кутуєва П.В., Лозинську Т.М., Мартіnellі А., Носову О.В., Норта Д., Нурєєва Р.М., Панову Т.В., Побережнікова І.В., Смелзера Н. Дж., Чухна А.А. тощо. Через призму оновлення соціально-економічних відносин та імплантації й розвитку західних інститутів у творах зазначених авторів аналізуються різні аспекти модернізації в національних економіках, використовуючи позитивний метод економічної науки. Втім, ґрунтовних робіт, які б повною мірою висвітлювали методологічні питання дослідження модернізації економіки з позицій цих двох або інших теорій, досі немає.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теоретико-методологічних підходів до дослідження модернізації економіки, а також виділення інституціональної теорії як методологічної бази вивчення процесів інституціональної трансформації національного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ототожнення модернізації з економічним розвитком та економічним зростанням дало змогу розглядати її закономірності та фактори спонукання в контексті теорій економічного зростання. Однак слід зазначити, що модернізація на відміну від економічного розвитку має ціль – відповідати міжнародним стандартам, а розвиток є самоціллю, самоцінністю.

На початковому етапі досліджень – у рамках меркантилізму, класичної школи політекономії і марксизму – увага приділялася джерелам та розподілу багатства в економіці як запоруці економічного зростання країни. У меркантилістів – це золото й гроші, у класиків – праця, у марксистів – додана вартість, створена працею найманих робітників.

Погляди класичної школи засновувалися на необхідності збільшувати заощадження в економіці як невід'ємній умові економічного розвитку. У неокласицизмі, який усе ще залишається «мейнстрімом» сучасної економічної науки, рушійною силою розвитку виступає потік капіталовкладень, а такі екзогенні фактори, як зростання чисельності населення та технічний прогрес, зумовлюють розширення інвестиційного процесу.

Теорія Й. Шумпетера в цілому не може бути віднесена до якогось певного напрямку економічної науки, вона містить деякі елементи неокласицизму, інституціоналізму. Економічний розвиток, що відбувається циклічно, заснований на запровадженні та використанні нововведень. При цьому Й. Шумпетер підкреслює, що економічний розвиток відбувається поряд із важливими соціально-культурними (інституціональними) змінами: 1) зростання підприємства (зайнятого інноваційним виробництвом благ) приводить до заміни підприємницьких функцій менеджерськими; 2) постійно висока індустріальна концентрація та високий прибуток послаблюють стимули до новацій; 3) розвиток капіталізму призводить до краху суспільних та сімейних відносин, по мірі розвитку стає тягарем для інтелігенції та в подальшому призводить до змін у сімейних відносинах і зниження частки підприємців; 4) врешті-решт потік ідей зменшується, що веде до циклічності економічного розвитку, зниження темпів зростання й криз, вихід з яких – у створенні нового інноваційного імпульсу [1, с. 77]. Зазначені процеси знаходять своє відображення в інституціональній теорії, що аналізує проблеми взаємодії принципала-агента, опортунізму, інституціональних інновацій.

Разом із тим існування самої капіталістичної системи та її успішний розвиток Й. Шумпетер ставив під сумнів, оскільки концентрація капіталу, соціальні зміни призводять до руйнування інститутів, які саму цю систему підтримують.

У Дж. Кейнса ключовим фактором економічного зростання виступає ефективний попит, розширення якого має сприяти зростанню національного

доходу. Інші економічні напрями – посткейнсіанство, неолібералізм тощо – розглядали фактором економічного розвитку капітал, у тому числі людський. Посткейнсіанці Р. Харрод та Е. Домар розробили модель нагромадження капіталу, що здійснюється за умови, якщо темпи зростання національного продукту рівні відношенню норми нагромадження до коефіцієнта капіталоємності. Х. Чінері та М. Бруно детермінантами зростання називають не тільки внутрішні накопичення, а й іноземну валюту, необхідну для придбання техніки та технологій за кордоном, що не мають вітчизняних аналогів. На противагу однофакторній моделі Харрода неокласики розробили низку багатфакторних моделей зростання економіки (модель Солоу, модель Е. Денісона), які розглядали факторами капіталоозброєність праці, норму заощаджень та технічний прогрес.

У рамках теорій ендегенного зростання основоположним фактором виступає людський капітал. Питання про вплив державної політики на економічне зростання в основних моделях ендегенного зростання частково може бути вирішене в рамках загальної проблеми ендегенного зростання – наявності залежності від поведінкових та інституціональних параметрів – і використання стандартних підходів до впливу державної політики в базових динамічних моделях.

Концепція дуалізму (Дж.Х. Боук, Р. Екаус, У.А. Льюїс, Дж. Фей, Г. Рані тощо) розглядає країни, що розвиваються, з погляду їх дуальної секторальної структури – наявності сучасного сектору з відносно передовою технікою та гарно функціонуючим ринковим механізмом та традиційного сектору – із відсталою технікою та слабким зв'язком із ринком [13]. У зв'язку із цим представники відстоювали ідею планування в економіці, в якій пізніше розчарувалися у зв'язку з необхідністю здійснювати надто суворі припущення в процесі моделювання та незначним впливом на реальний стан справ у сфері політики.

Такі різні за світоглядом та методологією економісти, як П.А. Баран, Р. Нурске, П.Н. Розенштейн-Родан та У.А. Льюїс, одностайно стверджують, що стрижнем процесу розвитку слугує індустріалізація. Схоже, що така позиція склалася на основі переконання, що більш розвинуті країни водночас є також й індустріально розвинутими [13].

Як окремий напрям починаючи із середини ХХ ст. почали формуватися школи модернізації, що досліджували економічний розвиток із точки зору вестернізації країн, що економічно слабо розвинуті. Аналіз еволюції цього напрямку дає змогу виділити такі етапи: 1) друга половина 1950-х – перша половина 1960-х років – період народження та швидкого зростання модернізаційних досліджень у класичній версії; 2) кінець 1960-х – 1970-ті роки – критичний період, протягом якого модернізаційна перспек-

тивна піддалася значній критиці, як внутрішній, так і зовнішній, із боку конкуруючих теорій відсталості, світосистемного аналізу І. Валлерстайна та неомарксизму; 3) 1980-ті роки – посткритичний період відродження модернізаційних досліджень, протягом якого виявилися тенденції конвергенції шкіл модернізації, залежності та світосистемного аналізу; 4) кінець 1980-х – 1990-ті роки – становлення неомодернізаційного та постмодернізаційного аналізу значною мірою під впливом грандіозних трансформацій у країнах Центрально-Східної Європи та Євразії [11, с. 147–148].

Моделі модернізації формувалися та досліджувалися переважно в рамках соціології, втім, традиційно охоплювали й економічний складник. У 50–60-ті роки ХХ ст. вони мали великий вплив на концепції, які пояснювали соціальні перетворення в країнах третього світу. Проте реальні процеси в країнах, що звільнилися від колоніальної залежності, і більш ретельні дослідження змусили переглянути вихідні концепції модернізації. Виявилося, що традиційні інститути мали більш багатогранне значення, а вплив Заходу не був однозначно позитивним. Дослідницька програма модернізації породила холодну війну, що автоматично девальвувало її інтелектуальну цінність [5, с. 36], тому в 70-ті роки ХХ ст. теорії модернізації втратили свою популярність.

Розмежування теорій модернізації в рамках еволюціоністського та структурно-функціонального підходів дало змогу виділити такі моделі та їх особливості (табл. 1). Модернізаційна парадигма у світлі соціології значно еволюціонувала. Незважаючи на досягнення в теоретичному аналізі акторної моделі, найбільш перспективною на сьогодні виступає структураційна модель, гнучкість якої забезпечується поєднанням структуралістського та діяльнісного підходів, охопленням як мікро-, так і макрорівня соціально-економічних відносин.

Якщо зазначені моделі розглядати через призму економічних напрямів, то вони здебільшого засновані на положеннях неокласичної та інституціональної (еволюційної) теорій.

Часте звернення до інституціональної теорії в дослідженнях економічної динаміки та трансформацій останніх років пов'язане з обмеженістю методологічного інструментарію неокласичного напрямку та неможливістю обґрунтованого пояснення причинно-наслідкового зв'язку в деяких явищах та процесах. Зокрема, неокласичній моделі ринкової економіки Дж. Коммонс протиставив теоретичне уявлення про економіку як про систему, побудовану на колективних правилах (інституціональні матриці у неоінституціоналістів) та асиметрії інформації. Якщо у неокласиків та марксистів має місце видимий фізичний контроль власника капіталу над товарами та послугами, то в концепції Дж. Коммонса на першому місці знаходяться юридичний контроль як конститууючий економіку елемент [19, с. 39].

Крім того, в економічній науці спостерігається криза методології класичного лібералізму, який вважають «мейнстрімом» [15, с. 11]. Жодна з течій – ні неокласицизм, ні кейнсіанство та неокейнсіанство, ні монетаризм, при їх прикладанні до економік, що розвиваються, – не дали в абсолютному вигляді успішних результатів; разом із тим це дало змогу звернути увагу на неекономічні обставини, що зумовлювали уповільнення темпів економічного зростання, неуспішність реформ тощо. Для методів інституціонального наряду на відміну від «мейнстріму» характерна менша залежність від економічної перевірки дедуктивно виведених гіпотетичних узагальнень. Інституціоналізм ґрунтується більше на порівняльному методі, розвинутому в антропології з метою збору інформації та дослідження узагальнень стосовно економічної активності соціальних груп.

Методологія інституціоналізму має такі особливості: 1) надання більшого значення розумінню, ніж прогнозуванню; 2) урахування неминучості невідомості та підкреслення у зв'язку з цим меж можливого передбачення фактичного майбутнього на відміну від передбачення в контексті моделі; 3) сприйняття економічної теорії як поєднання індукції та дедукції на відміну від апріористичного

та формалістичного дедуктивізму; 4) підхід до розгляду економіки як органічного системного цілого, що еволюціонує в часі та просторі, а не як до статичного механізму; 5) підкреслювання значущості інструменталізму і прагматизму, у тому числі як основи для вирішення проблем; 6) наголошення на неминучості нормативних елементів в економічній теорії, особливо в аспекті застосування теорії до питань політики й економічного значення держави; 7) проголошення відкритого висловлювання ціннісних суджень, обговорення і критика їх у відкритих дискусіях, а не застосування оцінок у неявному вигляді; 8) критика використання ньютонівської фізики як архетипу для економічної науки; 9) заклик до моделювання паттернів, а не до обмеженого і часто сумнівного причинно-наслідкового пояснення; 10) підтримка методологічного колективізму або у чистому вигляді, або у поєднанні зі збагаченням і неідеологізованим методологічним індивідуалізмом, але не останнього самого по собі [18].

Інституційна парадигма, застосована до дослідження трансформаційної економіки, яка включається в глобалізований економічний простір, дає змогу відповісти на питання «що є?» і на питання «як буде розвиватися?» за тих чи інших інституційних умов і перетворень [3, с. 85]. Інституціо-

Таблиця 1

Моделі модернізації в соціології

Модель	Особливості моделі	Недоліки
Лінійна (С. Блек, У. Росту, Ш. Ейзенштадт)	Процес модернізації розглядається як комплексний та революційний. Проходить в чотири етапи: 1) виклик модерніті; 2) консолідація модернізаційної еліти; 3) економічна та соціальна трансформація; 4) інтеграція суспільства. Модернізація супроводжується технологічним зростанням, що стимулюється застосуванням наукових знань, розвитком сфери послуг та промисловості	Не враховує різноманіття цивілізаційного досвіду за межами Західної Європи та Північної Америки
Парціальної (часткової) модернізації (М. Леві, Д. Рюшмейер)	Модернізація представляє собою інституціоналізацію в одному й тому ж суспільстві відносно модернізованих соціальних форм та менш модернізованих структур. Передбачає проникнення сучасних соціокультурних практик та цінностей у слаборозвинені суспільства	Розглядається лише як частковий випадок для окремих країн, що характеризуються наздоганяючою модернізацією
Багатолінійна модель (Е. Тіріакян, П Штомпка, У. Бек, С. Хантінгтон)	Модернізація є ендогенно-екзогенним процесом, роль зовнішніх факторів, зокрема глобалізації, є важливою; також визначальну роль відіграє релігія як ендогенний чинник. Модернізація може бути різноспрямованою (не лише на західні країни), а демократизація вже не є невід'ємною її частиною. Модернізація виступає циклічним, а не безперервним динамічним, процесом	Менш детермінована, ніж інші моделі
Акторна модель (Т. Пііррайнен)	ґрунтується на теорії раціонального вибору. Лібералізація суспільства та становлення ринкових відносин є рушійними силами модернізації. Предметом аналізу є стратегії поведінки та дії, які здійснюють конкретні сім'ї; у ході реалізації індивідуальних дій визначаються колективні їх результати. Стратегія – ключовий концепт, який пов'язує поведінку індивідуальних акторів на мікрорівні та соціальні структури на макрорівні.	Інституціональні та культурні фактори не враховані. Постулати теорії раціонального вибору лише обмежено пояснюють соціальне та економічне життя індивідів
Структураційна (Г. Терборн)	Синтез структуралістського та діяльнісного підходів. Модель пояснює те, як соціальні суб'єкти (актори), що сформувалися в соціальних структурах минулого, набувають здатність вибудовувати нові форми соціальної організації та соціальних відносин	Диференційованість аналізу різних рівнів соціальної реальності

Джерело: складено на основі [11].

нальний аналіз разом із методом ретроспекції найчастіше знаходить застосування для пояснення причинно-наслідкового зв'язку між зміною процесу (явища), що вже відбулося, і зміною правил виконання процесу чи регулювання явища [6, с. 9]. А саме це стає основною метою аналізу економічних систем із точки зору їх готовності до комплексної модернізації, що включає оновлення в соціально-економічній, політичній, культурній сферах. Причинно-наслідковий зв'язок тут передбачає наявність відповідних інститутів, що становлять інституціональне середовище модернізації, здатність їх до трансформації та адаптації в нових умовах, а також їх вплив на формування нових відносин, зміну ринкових умов господарювання. Стосовно наявності такого зв'язку й досі немає єдиного погляду серед учених, що проводили як емпіричні, так і теоретичні дослідження. Інституційні перетворення, з одного боку, здійснюються на основі власних законів розвитку, з іншого – на них впливає господарська поведінка індивідів, отже, оцінка впливу інститутів на економічний розвиток має здійснюватися з урахуванням чинників економічної психології [2, с. 17; 4, с. 98].

Питання модернізації з позицій інституціоналізму можуть розглядатися в контексті нової інституціональної економіки, неоінституціональної економіки, еволюційної економіки та технологічної парадигми. Нова інституціональна економіка зосереджує увагу на інституційній структурі держави, реальних інститутах (установах) та господарських системах, при цьому застосовуючи еволюційно-соціологічні методи та інтегрований підхід до аналізу господарських систем.

Неоінституціональна економіка розглядає права власності, організації та політичні режими, спираючись на методологічний індивідуалізм, раціональну поведінку економічно відособленого суб'єкта та аналіз майнових прав. Вона користується такими методами, як мікроекономічний аналіз, контрактний підхід, аналіз трансакційних витрат. Під час аналізу процесів модернізації з точки зору інституціоналізму доцільно використовувати погляди обох його версій: «старого», що зосереджений на неформальних (ментальних) інститутах, та «нового» (неоінституціоналізму), який об'єктом аналізу зробив переважно формальні (правові) інститути. Економічний розвиток є центром дослідницької програми неоінституціоналістів. У деяких дослідженнях вказується, що оновлення інституцій в економічно слабших країнах дає більший поштовх до економічного зростання, подальшої модернізації економіки, ніж у розвинутих державах.

Д. Норт, представник неоінституціоналізму, приймає як вихідну точку дослідження відомий постулат неокласичної теорії: результативне функціонування економіки (максимізація чистого доходу на основі прагнення до неї раціональних індиві-

дів) може забезпечуватися лише за умови низьких трансакційних витрат. В їх зниженні, на думку Д. Норта, і полягає призначення інститутів [7]. Чим ефективніші інститути, тим більше успіху матиме модернізація. Модернізація може асоціюватися із інституціональними змінами, а також з інституціональною інерцією, що стала предметом дослідження в рамках теорії «залежності від попереднього розвитку» (path dependency). Автори останньої теорії П. Девід та Б. Артур роблять акцент на тому, чому інституціональні інновації не завжди можливі [9, с. 12]. Теорія інституціональних інновацій, розроблена В. Раттеном, Ю. Хайямі, ґрунтується на категорії «точок зростання», які виникають на тому чи іншому ринку, у галузі та дають економіці змогу зростати далі в новому напрямі, більш ефективно розвиватися в рамках колишніх умов. Екзогенні зміни в технологіях, забезпеченості ресурсами або в споживчому попиті порушують рівновагу на ринках факторів виробництва, у зв'язку з чим зростає попит на інституційні зміни. При цьому інституціональні інновації пропонуються для того, щоб зберегти державі (або її функціонерам – «політичним підприємцям») частку приватних доходів. Оскільки зростання приватних доходів не тотожне соціальному добробуту, пропоновані владою інституційні інновації можуть бути неефективними з точки зору всього суспільства. Ця теорія наголошує не тільки на культурній обмеженості пропонованих інституційних змін, а й висуває на передній план фактор приватного доходу інституційного інноватора.

Еволюційна економіка досліджує рутини, інформацію, питання функціонування фірми, технологічний процес, спираючись на тісний взаємозв'язок між технологічними й соціальними процесами. При цьому вона використовує природничо-наукові методи та синергетичний підхід. Еволюційний підхід виник в економіці з критики неокласичного напрямку. Ця критика полягала передусім у тому, що під питання були поставлені основні елементи неокласики: акцент на порівняльній статистиці, відсутність історичної перспективи та динамічного моделювання, віра в рівноважний характер економічних процесів. Еволюціоністи підкреслюють, що рівновага – це відсутність розвитку системи, що соціальна реальність знаходиться в постійній зміні, кумулятивно розвивається через взаємодію індивідів та груп у рамках певних інституціональних структур. Еволюційна теорія акцентує свою увагу на механізмах зміни, а не на властивостях стаціонарних станів економіки. Головне, що об'єднує теоретиків, які працюють у руслі цього підходу, полягає в поширенні на сферу соціально-економічного розвитку досягнень сучасного еволюціонізму як загальнонаукової та філософсько-методологічної баз дослідження. Свого особливого апарату еволюційна економіка не має, що є її перевагою, адже це дає їй змогу знаходитися в руслі природничих

наук та не відособлюватися від них. Основний оголошений методологічний принцип виражається в прагненні зрозуміти, як відбувається процес змін, виявити рушійні сили і фактори розвитку, основні тенденції еволюції для більш ефективного управління економікою та більш точного передбачення результатів змін. Тобто зміст еволюційної теорії полягає в тому, що сама економіка змінюється, а процес цих змін є об'єктом дослідження [14].

Технологічна парадигма вивчає технологічні й еволюційні зміни, спираючись на взаємозв'язок технологічних та інституційних процесів та використовуючи при цьому еволюційний та функціональний методи [8, с. 27]. Згідно з традицією інституціоналістів Т. Веблена та К. Айрса, технологія та індустріалізація розглядаються одночасно й як рушійна сила, і як джерело цінності (останнє в тому сенсі, що технологія дає людям змогу виробляти більше, і що все, що сприяє подальшому збільшенню виробництва, цінно саме по собі; але це зростання стримується ієрархічними інститутами) [17, с. 128]. На думку послідовників цих науковців, інститути являють собою консервативну силу, що стримує введення нових технологій та організаційних нововведень. Отже, для успішної модернізації має, насамперед, відбутися трансформація низки інститутів, переважно вона стосується інститутів розвитку (венчурних фондів, банків розвитку тощо); у цій частині модернізаційний процес приймає форму інституціональних перетворень фінансових організацій певної орієнтації [10, с. 49]. Деякі з цих областей, зазначає Н. Смелзер, змінюються раніше за інші, але всі вони тією чи іншою мірою схильні до змін [12].

Інерційність інституційних змін стала причиною того, що поведінка членів суспільства, підприємців, організацій не встигла змінитися зі зміною формальних правил під час трансформації національної економіки України, що призвело до несприяття нових умов господарювання та кризових явищ в економіці. За відсутності свідомої цілеспрямованої політики держави вакуум інститутів ринку заповнюється псевдоринковими структурами, які підмінюють функції державних органів або імітують інфраструктуру ринку. Загальновідомим є масове і практично безконтрольне утворення в перші роки реформ всіляких бірж, фондів, фінансових та інвестиційних компаній, банків, холдингів тощо. У структурах державного апарату, своєю чергою, виникали численні групи за інтересами та їхні різноманітні коаліції, які використовували слабкість держави і відсутність чітких норм державного контролю. Псевдоринкова інфраструктура, особливо у фінансовому секторі, не лише не сприяла реальній реструктуризації компаній та ефективному перетіканню капіталів, а й прямо протидіяла їм. І до цього чималою мірою підштовхували досвід і навички роботи на прихованих ринках, набуті в часи планової економіки [3, с. 81].

Таким чином, від джерел та напрямів інституційної зміни (суспільно-політичного та економічного еволюційних процесів, попередньої траєкторії змін, імпорту або імплантації інститутів тощо) залежить і успіх модернізаційної політики.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз теоретико-методологічного підґрунтя дослідження процесів модернізації дав змогу визначити, що вони стали об'єктом вивчення передусім соціології, у рамках якої й були сформовані основні моделі модернізації країн, що відставали у розвитку від західних у 50-х роках ХХ ст. До них належать лінійна, парціальної модернізації, багатолінійна, акторна, структураційна моделі. Якщо розглянути їх через призму економічних течій, то вони спираються на неокласицизм та інституціоналізм. Інші економічні напрями – кейнсіанство, посткейнсіанство, монетаризм, лібералізм – зосереджували свою увагу на економічних чинниках розвитку країн, утім, пояснити особливості модернізаційних перетворень, пов'язаних зі стратегією наздоганяння Заходу, повною мірою не змогли. Це пов'язано з тим, що вивчення модернізаційних процесів уже давно вийшло за рамки аналізу економічних явищ і сприяло розгортанню економічного імперіалізму, включивши до дослідження закономірностей модернізації такі інституціональні фактори, як релігія, політичний режим, культура й освіта, менталітет тощо. Зрушення в розвитку цих інституціональних чинників (інституційних змін) можуть сприяти модернізації за умови успішної їх адаптації в соціально-економічній системі.

Методологія інституціоналізму дає змогу всебічно та комплексно відстежити закономірності модернізації країн та факторів її успішності, дослідити синергетичні ефекти, що виникають унаслідок синхронізації розвитку інститутів у національній економіці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гундырина Т.О. Институциональные факторы экономического роста / Т.О. Гундырина // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2011. – № 4. – С. 75–77.
2. Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки : [монографія] / Т.І. Єфименко, Є.Л. Черевиков, К.В. Павлюк [та ін.] ; за заг. ред. чл.-кор. НАНУ Т.І. Єфименко ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2012. – 372 с.
3. Качала Т.М. Институционализация экономики Украины: проблемы та перспективи : [монографія] : у 2-х т. Т. 1 / Т.М. Качала. – Черкаси : ЧДТУ, 2011. – 475 с.
4. Корытцев М.А. Институциональный экономический анализ в контексте методологической проблематики экономической науки / М.А. Корытцев // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2008. – Т. 6. – № 3. – С. 95–106.
5. Кутуев П.В. Репутация идеи модернизации в современном обществознании / П.В. Кутуев // Вісник Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2012. – № 2. – С. 34–40.

6. Лозинська Т.М. До проблеми вживання термінів «інститут» і «інституція» в контексті інституціонального аналізу / Т.М. Лозинська // БізнесІнформ. – 2014. – № 7. – С. 8–13.

7. Норт Д. Інститути, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.

8. Носова О.В. Інституціональні підходи до дослідження перехідної економіки / О.В. Носова // Економічна теорія. – 2006. – № 2. – С. 25–36.

9. Нуреев Р.М. Россия и Европа: эффект колеи (опыт институционального анализа истории экономического развития) / Р.М. Нуреев, Ю.В. Латов. – Калининград : Рос. гос. ун-т им. И. Канта, 2010. – 294 с.

10. Панова Т.В. Проблемы становления финансово-экономических институтов модернизационно-инновационного развития / Т.В. Панова // Экономические науки. – 2010. – № 9(70). – С. 49–54.

11. Побережников И.В. Модернизация: теоретико-методологические подходы / И.В. Побережников // Экономическая история. Обзорение / Под ред. Л.И. Бородкина. – М., 2002. – Вып. 8. – С. 146–168.

12. Смелзер Н.Дж. Проблеми соціології. Георг-Зімелівські лекції, 1995 / Н.Дж. Смелзер ; перекл. з англ. В. Дмитрук. – Львів : Кальварія, 2003. – 128 с.

13. Современная экономическая мысль. Серия:

Экономическая мысль Запада / Под ред. В.С. Афанасьева, Р.М. Энтова. – М. : Прогресс, 1981. – 81 с.

14. Сопин В.С. Эволюционная теория в экономической науке: проблемы и перспективы / В.С. Сопин // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 3(31) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2687>

15. Соціально-економічні інституції економічної системи України : [монографія] / За заг. ред. проф. К.С. Солонінка. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – 232 с.

16. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України : у 3-х т. / За ред. акад. НАН України В.М. Геєця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – Т.1: Економіка знань – модернізаційний проект України. – 544 с.

17. Сэмюэлс У. Институциональная экономическая теория / У. Сэмюэлс // Панорама экономической мысли XX столетия / Под ред. Д. Гринуэя, М. Блини, И. Стюарта. – СПб. : Экономическая школа, 2002. – С. 125–141.

18. Чухно А.А. Інституціонально-інформаційна економіка : [підручник] / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К. : Знання, 2010. – 687 с.

19. Щеголевский В.А. Дихотомия рыночных и иерархических структур в теоретических взглядах Т. Веблена и Дж. Коммонса / В.А. Щеголевский // Вестник МГОУ. – 2011. – № 2. – С. 35–40.